JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Rautopuro, Juhani; Nissinen, Kari

Title: Suomalaisten talousosaaminen : kunnossa vai retuperällä?

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Palkansaajien tutkimuslaitos, 2020

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Rautopuro, J., & Nissinen, K. (2020). Suomalaisten talousosaaminen : kunnossa vai retuperällä?. Talous & yhteiskunta, 48(4), 44-49. https://labour.fi/t&y/suomalaisten-talousosaaminen-kunnossa-vai-retuperalla/

ARTIKKELI

JUHANI RAUTOPURO
Tutkimusprofessori
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
juhani.rautopuro@jyu.fi

KARI NISSINEN
Yliopistotutkija
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
kari.nissinen@jyu.fi

Suomalaisten talousosaaminen – kunnossa vai retuperällä?

Julkisuudessa on vuosien varrella arvosteltu suomalaisten ja etenkin nuorten talousosaamista ja taloudellista lukutaitoa. Heikon osaamisen on katsottu aiheuttavan ylivelkaantumista ja muita ongelmia. Syitä tilanteeseen on etsitty erityisesti koulutusjärjestelmästä, jonka ei katsota antavan riittäviä eväitä talousasioiden ymmärtämiseen ja hoitamiseen. Tässä artikkelissa pyrimme tuomaan esille tutkimuksissa havaittua tietoa etenkin suomalaisten nuorten talousosaamisesta. Tulostemme perusteella huoli on jonkin verran liioiteltu.

Talousosaamisen tutkimusta näyttäisi olevan varsin niukasti, ainakin sellaista, joka perustuu laajempaan perusjoukkoon yleistettäviin otoksiin ja mittareihin, joiden luotettavuutta on testattu. KALMI JA RUUSKANEN (2016) ovat tarkastelleet suomalaisen aikuisväestön taloudellista tietämystä. KALMI YM. (2019) ovat puolestaan tutkineet vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä. Molemmat artikkelit ovat tieteellisesti vertaisarvioituja.

KALMI JA RUUSKANEN (2016) ovat hyödyntäneet OECD:n kehittämää kyselyä, joka mahdollistaa myös kansainväliset vertailut. Artikkeli viittaa myös aiempiin vertaileviin kansainvälisiin tutkimuksiin. Tulosten perusteella Suomi kuuluu taloudellisessa lukutaidossa kärkimaiden joukkoon. Taloudellisella lukutaidolla tarkoitetaan kykyä ymmärtää henkilökohtaiseen tai kotitalouden taloudenhoitoon liittyviä asioita ja soveltaa tietoja käytännössä.

Suomalaisten aikuisten taloudellinen lukutaito on kansainvälisessä vertailussa korkeatasoista.

Kalmin ja Ruuskasen tutkimuksen kohdejoukko oli 18–92-vuotiaat aikuiset (n = 1 477). Tutkimukseen sisältyneen kyselyn toteutti Vaasan ja Tampereen yliopistojen toimeksiannosta TNS Gallup. Tämän tutkimuksen perusteella suomalaisten taloudellinen lukutaito on kansainvälisesti korkeatasoista – niin taloudellisessa tietämyksessä kuin taloudellisessa käyttäytymisessäkin. Tulosten perusteella korkea koulutus ja korkea tulotaso ovat yhteydessä taloudelliseen lukutaitoon ja miesten taloudellinen tietämys on selkeästi parempaa kuin naisten.

KALMIN YM. (2019) tutkimus luo kuvaa siitä, millainen on taloustiedon asema suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. He tarkastelevat myös Suomessa käytettävien oppikirjojen oppisisältöjä.

Suomessa opettajilla ei ole velvollisuutta oppikirjojen käyttöön, vaan opetusmateriaalin laadintaan kuuluu laaja autonomia. Yksi Kalmin ym. tutkimuksen tärkeä havainto on se, että eri oppiaineiden opettajat eivät koe olevansa omalla mukavuusalueellaan taloustiedon opetuksessa. Lyhyesti koottuna tämä tutkimus suosittaa opettajien täydennyskoulutuksen kehittämistä ja taloustieteilijöiden roolin kasvattamista koulujen taloustiedon oppimateriaalien laadinnassa. Talousopetuksen opintosuunnitelmissa käsitellään talousasioita monipuolisesti, mutta tutkijat näkevät taloustieteellisten opintojen vähäisyyden vakavana haasteena opettajankoulutuksessa.

Talous ja nuoret TAT on valtakunnallinen järjestö, joka verkkosivujensa[1] mukaan

Kuva
HANNE MANELIUS

JUHANI RAUTOPURO (vas.) ja KARI NISSINEN kertovat, että PISA-tutkimuksessa suomalaisten nuorten talousosaaminen oli huipputasoa 20 maan joukossa.

TALOUSTIEDON OPETUKSEEN SUOSITELLAAN OPETTAJIEN TÄYDENNYSKOULUTUSTA JA TALOUSTIETEILIJÖIDEN ISOMPAA ROOLIA OPPIMATERIAALIN LAADINNASSA.

pyrkii auttamaan nuoria kehittämään talous- ja työelämätaitoja sekä innostumaan yrittäjyydestä. TATin toiminnan taustalla toimivat ja sen toimintaa rahoittavat muun muassa Elinkeinoelämän keskusliitto (EK), erilaiset yritykset ja säätiöt, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä kunnat.

TAT teetätti elo-syyskuussa 2018 Opettajien talousosaaminen 2019-verkkokyselyn, johon osallistui 749 opettajaa ja 60 luokanopettajaopiskelijaa. Tutkimuksen (TALOUS JA NUORET TAT 2019) toteutti tutkimus- ja asiantuntijayhtiö T-Media Oy. Vaikka aineisto on opettajien kokonaismäärää ajatellen kooltaan varsin vaatimaton, siihen on viitattu varsin runsaasti.

Opettajien vastausten perusteella talousosaamisen opetuksen tila ei ole kovinkaan ruusuinen. Vaikka kyselyyn vastanneet opettajat näkevät lähes yksimielisesti taloustaidon opettamisen koulussa tärkeäksi, vain vajaa kolmannes on sitä mieltä, että koulu antaa riittävät talousosaamisen valmiudet. Kyselyn perusteella nuorten heikko talousosaaminen huolestuttaa opettajia. Erityisen huolestuneita olivat ammatillisen koulutuksen opettajat.

Opettajille ja oppilaille tehtyjen kyselyjen perusteella talousosaamisen opetuksessa on selvästi parantamisen varaa.

TAT suoritti myös vuoden 2018 syys-lokakuussa verkkokyselyn, johon osallistui yhteensä 648 opiskelijaa yläkouluista, lukioista ja ammatillisista oppilaitoksista. Tämän kyselyn (TALOUS JA NUORET TAT 2018) perusteella suurin osa nuorista olisi halukkaita parantamaan talousosaamisen taitojaan, mutta he kokevat, että koulu ei anna siihen riittäviä eväitä. Mielenkiintoinen huomio on se, että pojat ovat kiinnostuneempia talousasioista kuin tytöt.

TALOUSOSAAMISEN OPETUS KOULUISSA

Talousosaamista on monissa yhteyksissä ja monilta eri tahoilta toivottu jopa omaksi oppiaineekseen niin peruskoulussa kuin myös toisen asteen opinnoissa. On siis syytä tarkastella talousosaamisen sijoittumista opetussuunnitelmiin. Vaikka erillistä taloustiedon oppiainetta ei olekaan, talous- ja kuluttajakasvatusta sisältyy useisiin oppiaineisiin eri koulutusasteilla. Sen sisältöjä löytyy ainakin matematiikan, kotitalouden ja yhteiskuntaopin opetussuunnitelmista. Myös lukioissa talousosaaminen on osa eri oppiaineita, erityisesti yhteiskuntaoppia.

Opettajilla on laaja autonomia valita opetusmenetelmänsä ja opetuksessa soveltavansa materiaalit. Jo vuosien ajan ovat monet koulun ulkopuoliset tahot tukeneet talousasioiden opetusta erilaisilla materiaaleilla, vierailuilla, työpajoilla ja kilpailuilla. Ulkopuoliset toimijat ovat niin ikään järjestäneet opettajille täydennyskoulutusta talousasioista. Käytännön toimijoiden vahvuutena on ajantasaisen tiedon ja käytännön taitojen tuominen kouluympäristöön. Tämä toiminta on monin paikoin jo varsin vakiintunutta ja sitä tarvitaan jatkossakin.

Kouluissa ei ole taloustiedon oppiainetta, mutta sen opetusta sisältyy useisiin eri oppiaineisiin.

Ammatillisen koulutuksen tutkinnonuudistus alkoi vuonna 2018 ja jatkuu vaiheittain vuoteen 2024 asti. Talousosaaminen on yksi ammatillisen koulutuksen kaikkiin perustutkintoihin liittyvistä yhteisistä tutkinnon osista. Näiden laajuus on 35 osaamispistettä, ja opiskelijalla on 9 osaamispisteen osalta mahdollisuus valita itseään kiinnostavia osa-alueita yhdestä tai useammasta tutkinnon osasta.

Opetushallitus kehittää kumppaneidensa kanssa ammatillisten tutkintojen yhteisten osien valinnaisten osa-alueiden tarjontaa sekä talousosaamiseen että kestävään kehitykseen. Tavoitteena on suunnitella molempiin teemoihin 9 osaamispisteen kokonaisuudet, joita koulutuksen järjestäjät voivat tarjota opiskelijoille[2]. Ammatillisessa koulutuksessa on vuoden 2019 alusta lähtien ollut voimassa olevia ammatillisia perustutkintoja 43, ammattitutkintoja 65 ja erikoisammattitutkintoja 56, joten näiden yksityiskohtainen tarkastelu ei ole mahdollista tämän artikkelin puitteissa.

Pörssisäätiö teetti vuonna 2019 kyselyn (n = 1000), jonka perusteella suurin osa suomalaisista haluaisi taloustaidon omaksi oppiaineekseen. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto (HYOL), ei kannata tätä näkemystä. HYOL:n mielestä tämä saattaa jopa vähentää taloustiedon opiskelua, jos se poistetaan historian ja yhteiskuntaopin oppisisällöistä ja siitä tulee valinnainen oppiaine.

TALOUSOSAAMINEN PISA 2018-TUTKIMUKSEN PERUSTEELLA

PISA 2018 -tutkimuksen osana Suomessa mitattiin ensimmäistä kertaa myös 15-vuotiaiden talousosaamista. Uutiset olivat hyviä – jälleen kerran suomalaisnuoret näpäyttivät koulutuksen ja nuorison arvostelijoita sormille. Suomalaisten nuorten talousosaaminen oli 20 maan joukossa huipputasoa, sillä Suomi sijoittui maiden vertailussa Kanadan kanssa jaetulle toiselle sijalle Viron jälkeen (taulukko 1). Osallistujamaista 13 oli OECD-jäsenmaita.

Suomalaisoppilaista joka viides ylsi talousosaamisessa korkeimmalle suoritustasolle, ja heitä voidaan kutsua tässä yhteydessä huipputason osaajiksi. Vi-

rolaisista nuorista suurin piirtein sama osuus ylsi tälle tasolle. OECD-maissa keskimäärin vain noin joka kymmenes oppilas oli huipputason osaaja. Toisaalta joka kymmenes suomalaisnuori jäi tyydyttävän osaamistason alapuolelle. Virossa tällaisia nuoria oli vain 5 prosenttia ja OECD-maissa keskimäärin 15 prosenttia.

Suomi sijoittui talousosaamisessa Viron jälkeen 2. sijalle yhdessä Kanadan kanssa.

Vaikka PISA-tutkimus ei mittaakaan suoraan perusopetuksen opetussuunnitelman sisältöjen hallintaa, se kertoo kuitenkin suomalaisten koulujen tasokkaasta talousasioiden opetuksesta. Monista muista maista poiketen Suomessa korostui koulun ja opettajien merkitys talousasioihin liittyvän tiedon lähteinä. Lisäksi koulusta saadun taloustiedon yhteys osaamiseen osoittautui Suomessa muita maita voimakkaammaksi.

Koulussa opitut tiedot taloustermeistä olivat PISA-tutkimuksessa voimakkain suomalaisoppilaiden talousosaamisen vaihtelua selittävä yksittäinen tekijä. Sen selitysvoimakkuus oli Suomessa yli kaksinkertainen OECD-maiden keskiarvoon verrattuna ja selvästi suurempi kuin esimerkiksi perheen sosioekonomisen aseman tai vanhempien ammattiaseman selitysaste, jotka nekin olivat tärkeitä osaamisen vaihtelun selittäjiä.

Koulussa opitun taloustiedon merkitys suomalaisnuorten talousosaamiselle on selvästi suurempi kuin OECD-maissa keskimäärin.

Taulukko 1. Talousosaamisen pistemäärien keskiarvot osallistujamaissa.

- Merkitsevästi OECD:n keskiarvon yläpuolella
- Ei eroa merkitsevästi OECD:n keskiarvosta
- Merkitsevästi OECD:n keskiarvon alapuolella

Maa	Keskiarvo	Maat, joiden keskiarvo ei eroa merkitsevästi vertailumaan keskiarvosta
Viro	547	
Suomi	**537**	Kanada
Kanada	532	Suomi
Puola	520	
Australia	511	Yhdysvallat, Portugali
Yhdysvallat	506	Australia, Portugali, Latvia, Liettua
Portugali	505	Australia, Yhdysvallat, Latvia
OECD-maat	**505**	
Latvia	501	Yhdysvallat, Portugali, Liettua, Venäjä
Liettua	498	Yhdysvallat, Latvia, Venäjä
Venäjä	495	Latvia, Liettua, Espanja
Espanja	492	Venäjä
Slovakia	481	Italia
Italia	476	Slovakia
Chile	451	Serbia
Serbia	444	Chile
Bulgaria	432	
Brasilia	420	
Peru	411	Georgia
Georgia	403	Peru
Indonesia	388	

Lähde: OECD, PISA 2018 Database.

Kuvio 1. Nuorten kiinnostus raha-asioihin.

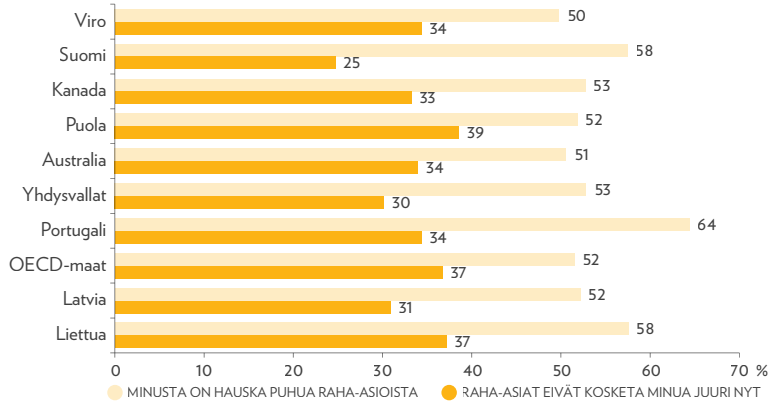

Suomessa nuoret olivat myös useammin kiinnostuneita raha-asioista kuin muiden PISA-osallistujamaiden nuoret (kuvio 1). Suomalaisnuorista selkeästi yli puolet oli sitä mieltä, että raha-asioista on hauska puhua. Tämä osuus oli osallistujamaiden suurimpia. Lisäksi suomalaisoppilaista vain joka neljäs oli sitä mieltä, että raha-asiat eivät kosketa heitä – tämä osuus oli osallistujamaiden pienin. Kiinnostus talousasioihin parantaa tiedon vastaanottamista ja antaa hyvät valmiudet omaa taloutta koskevalle päätöksenteolle.

Koulujen väliset erot talousosaamisessa olivat Suomessa koko tutkimuksen pienimpiä. Myöskään alueellisia

SUOMEN KOULUJEN JA ALUEIDEN VÄLISET EROT TALOUSOSAAMISESSA OLIVAT PISA-TUTKIMUKSEN PIENIMPIÄ, MUTTA OPPILAIDEN VÄLISET EROT OLIVAT SUURIMMAT.

eroja talousosaamisessa ei Suomessa havaittu. Tämä tulos on tärkeä koulutuksen tasa-arvon kannalta. Samalla kuitenkin koulujen sisäinen vaihtelu ja sen myötä oppilaiden väliset erot olivat tutkimukseen osallistuneiden maiden suurimmat. Samasta koulusta saattoi siis löytyä yhtä lailla erittäin heikko- ja osaajia kuin myös talousosaamisen huippuja. Nämä huippuosaajat ovat erottuneet esimerkiksi kouluille järjestetyissä taloustietokilpailuissa.

Verrattaessa suomalaisoppilaiden talousosaamisen jakautumista tutkimuksessa parhaiten menestyneeseen maahan Viroon, huomataan, että suomalaisoppilaiden parhaimmiston (ylin desiili) tulokset olivat samaa tasoa tai jopa hieman parempia kuin Virossa. Sen sijaan heikoimmin menestyneiden suomalaisoppilaiden (alin desiili) tulostaso oli selvästi Viron vastaavan alapuolella. Tämänkin ryhmän tulokset olivat kuitenkin Suomessa parempia kuin OECD-maissa keskimäärin. Oppilaiden välinen vaihtelu talousosaamisessa oli Suomessa selvästi voimakkaampaa kuin muissa PISA-tutkimuksessa arvioiduissa oppiaineissa kuten lukutaidossa ja matematiikassa.

Suomessa tyttöjen keskimääräinen talousosaamisen tulos oli poikien tulosta parempi, mutta ero oli pieni. Talousosaaminen olikin ainoa PISA-tutkimuksessa arvioitu osaamisen alue, jossa suomalaispoikien ja -tyttöjen välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää keskimääräistä eroa.

Talousosaaminen korreloi kuitenkin voimakkaasti lukutaidon ja matematiikan osaamisen kanssa. Suomen PISA-tuloksissa oli erityispiirre, että nuorten talousosaaminen oli meillä vahvempaa kuin matematiikan ja lukutaidon PISA-tulosten perusteella olisi voinut ennustaa. Tämän taustalla oli ennen kaikkea poikien hyvä menestys talousosaamisessa muihin arvioituihin oppiaineisiin verrattuna.

On oletettavaa, että poikien vahva kiinnostus raha-asioihin on parantanut heidän suoriutumistaan PISAn talousosaamisen kokeessa. Talousosaamisen vaihtelu oli pojilla kuitenkin suurempaa kuin tytöillä. Poikien tulosten suurempi vaihtelu on tosin havaittu myös muissa oppimistulosten tutkimuksissa ja arvioinneissa.

Oppilaan sosioekonomista taustaa on mitattu PISA-tutkimuksissa niin sanotulla ESCS-indeksillä (PISA Index of Economic, Social and Cultural Status), joka on muodostettu muuttujista, jotka kuvaavat vanhempien koulutustaustaa ja ammattiasemaa sekä perheen asumisoloja ja varallisuutta (mukaan lukien kulttuuriset omistukset kuten kirjat, taideteokset ja soittimet). Tiedot on kerätty oppilaille suunnatulla kyselyllä, joten indeksi on jossain määrin altis mittausvirheelle – oppilaat eivät osaa aina arvioida oikein esimerkiksi vanhempien koulutustaustaa tai erilaisten omistusten määrää perheissä.

Suomalaiset pojat menestyivät talousosaamisessa paremmin kuin PISA-tutkimuksen muissa oppiaineissa.

Indeksillä mitattuna sosioekonomisen taustan yhteys talousosaamiseen oli Suomessa kuitenkin vertailumaista toiseksi voimakkain. Yhteys näkyi erityisesti alimpaan sosioekonomiseen neljännekseen sijoittuvien huoltajien jälkeläisten heikkona osaamisena ja ylimpään neljännekseen kuuluvien huoltajien jälkeläisten oppilaiden vahvana osaamisena. On mielenkiintoista verrata Suomen tuloksia Viron vastaaviin: ylimmän sosioekonomisen neljänneksen tulokset olivat Suomessa ja Virossa samaa korkeaa tasoa, mutta alempiin neljänneksiin siirryttäessä ero kasvoi tasaisesti virolaisoppilaiden eduksi.

Oppilailta tiedusteltiin myös heidän talous- ja raha-asioihinsa liittyvistä kokemuksistaan niin koulussa kuin sen ulkopuolellakin. Heiltä kysyttiin muun muassa talousosaamisen opetuksesta

Kuvio 2. Koulussa tapahtuvan taloustaitojen opiskelun indeksi.

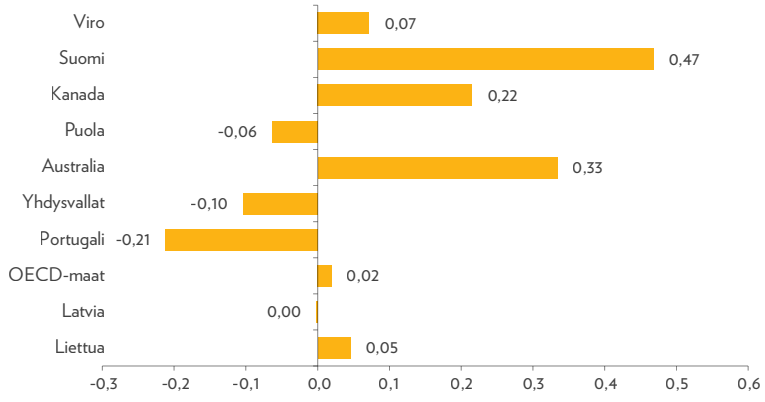

SUOMALAISET KOULULAISET SAAVAT TALOUSASIOISTA ENITEN TIETOA VANHEMMILTAAN JA INTERNETISTÄ MUTTA MYÖS HUOMATTAVAN PALJON KOULUSTA.

koulussa, heidän osto- ja kulutuskäyttäytymisestään sekä kokemuksistaan raha-asioiden hoitamisessa. Koulun ja opettajien merkitys talousasioita koskevan tiedon saannissa oli suomalaisoppilailla huomattavan suuri. Kaikkein eniten nuoret ilmoittivat saaneensa tietoa vanhemmiltaan ja toiseksi eniten internetistä.

Yhden asian osalta Suomi erottui muista maista. Enemmän kuin kaksi kolmesta oppilaasta kertoi saaneensa tietoa talousasioista opettajiltaan, kun OECD-maissa näin ilmoitti keskimäärin puolet oppilaista.

Koulussa tapahtuvaa taloustaitojen opiskelua mitattiin PISA-tutkimuksessa summaindeksillä, joka koottiin oppilaiden vastauksista siihen, missä määrin he olivat oppitunneilla tutustuneet erilaisiin rahankäyttöön ja kuluttamiseen liittyviin aiheisiin. Mitä korkeampi on indeksin arvo, sitä monipuolisemmin oppilas on kohdannut koulussa raha-asioihin liittyviä teemoja tai tehtäviä. Indeksin kansalliset keskiarvot on esitelty talousosaamisen kärkimaiden osalta kuviossa 2. Suomessa indeksin keskiarvo oli kärkimaiden suurin.

Valtaosalla suomalaisnuorista (89 %) oli oma pankkitili ja oma pankki- tai maksukortti (78 %). Nämä osuudet olivat osallistujamaiden suurimmat, joskin myös Virossa osuudet olivat suuria. Tiliin liitetty mobiilisovellus sen sijaan oli vain noin joka neljännellä 15-vuotiaista suomalaisnuorista. Pojilla oli mobiilisovellus tyttöjä useammin.

Pankkitilin omistavilla nuorilla keskimääräinen talousosaaminen oli huomattavasti parempaa kuin niillä nuorilla, joilla ei ollut omaa tiliä. Myös pankki- tai maksukortin omistaminen oli yhteydessä parempaan osaamisen. Mobiilisovelluksen omistamisella ei ollut pääsääntöisesti yhteyttä talousosaamisen tuloksiin.

YHTEENVETO

Tutkimusten perusteella suomalaisten talousosaaminen ja -käyttäytyminen on kansainvälisesti korkeatasoista. Toisaalta vaihtelu on myös suurta. Vaikka tulokset ovat kokonaisuutena hyviä, on toki myös parannettavaa. Suomessa on oppilasryhmiä, joiden talouslukutaito on varsin heikko. Näille riskiryhmille ovat tosin ominaisia heikot oppimistulokset myös muissa alueissa kuten esimerkiksi lukutaidossa ja matematiikassa.

Koulutusjärjestelmämme antaa hyvän pohjan talousosaamiselle, ja siitä on hyvä huolehtia myös tulevaisuudessa. Tämän lyhyen artikkelin tiimoilta on myös syytä toivoa lisää systemaattista tutkimustietoa talousosaamisen tilasta ja trendeistä. ■

Viitteet

1 Ks. https://www.tat.fi/info/ .

2 Ks. https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/uudistettavat-tutkinnon-perusteet .

Kirjallisuus

KALMI, P. & MALIRANTA, M. & ALANKO, S. (2019), Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 115, 604–618.

KALMI, P. & RUUSKANEN, O-P. (2016), Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 112, 6–21.

LAINE, K. & AHONEN, A. & NISSINEN, K. (2020), PISA18 talousosaaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:18.

TALOUS JA NUORET TAT (2018), Nuorten talousosaaminen. Tutkimus suomalaisnuorten talousosaamiseen liittyvistä asenteista ja toiveista.

TALOUS JA NUORET TAT (2019), Mun elämä, mun rahat. Opettajien talousosaaminen. Tutkimus ja raportti 2019.